

WWW.FATEHAN.NET

گروه علمی فرهنگی فتح

شماره دوازدهم

یادداشت

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

WWW.FATEHAN.NET

fatehan__net

@fatehan.net

@fatehan

اسلام سنگرهای کلیدی جهان را فتح خواهد کرد.

یادداشت

با حضور:

مهندس علی حجازیان

باموضوع:

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

سبک زندگی مفهومی است که به ابعاد مختلف زندگی انسانی اعم از فردی و اجتماعی مربوط می‌شود و همه حوزه‌های رفتاری را دربر می‌گیرد. این واژه سابقه دیرینه‌ای ندارد اما مفهوم و قدمت وجودی آن همواره در فرهنگ‌های مختلف بوده است. سبک زندگی نشان‌دهنده مبانی بینشی جامعه است. فرهنگ یا گفتمان‌های غالب فرهنگی، جهان‌بینی و نظام ارزشی پذیرفته‌شده در هر جامعه محوری‌ترین عامل تعیین‌کننده مؤلفه‌های سبک زندگی است. سبک زندگی را به‌عنوان یک الگوی زیستی می‌توان مشی معمول جامعه قلمداد کرد.

به یمن استقرار حکومت دینی و تلاش آگاهانه برای پی‌ریزی تمدن نوین اسلامی، سبک زندگی ایرانی-اسلامی امری آگاهانه و تاحدی برنامه‌ریزی شده است. با توجه به وجود حکومت دینی و اسلامی در ایران و اعتقاد اکثریت به دین مبین اسلام، نظام مرجع برای الگوسازی باید نظام ارزشی اسلام باشد. با توجه به اینکه اسلام دین تمدنی بوده و برای زندگی بشر برنامه دارد طبیعتاً نمی‌توان هیچ امری از حیات را خارج از شمول و اطلاق آن تصور کرد. سیاست‌گذاران و رهبران تمدن غرب، بر ترویج سبک زندگی غربی تأکید دارند. آن‌ها با ترویج نمادهای متأثر از نگرش خودشان فقط به پیشنهاد و ترویج الگو اکتفا نمی‌کنند و درحقیقت ایدئولوژی و

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

بنیان‌های نظری پشت این گونه الگوها هستند که به مخاطب انتقال پیدا می‌کنند. یکی از مهم‌ترین مصادیق سبک زندگی، نوع معماری و شهرسازی است. سبک زندگی مدرنیته از حقیقت‌طلبی به احساس‌محوری و کارکردگرایی تغییر کرده است و تأثیرش را بر معماری و شهرسازی نیز گذاشته است؛ به گونه‌ای که دیگر در شهرها برای اینکه حقیقتاً خدایی وجود دارد، بنای مذهبی ایجاد نمی‌شود. با اذعان به اینکه محیط بر رفتار و سبک زندگی افراد تأثیر می‌گذارد می‌توان این‌گونه برداشت کرد که فضای زیستی از جمله شهر می‌تواند بر سبک زندگی افراد تأثیر بگذارد. شهر با مؤلفه‌های سبک زندگی ارتباط مستقیمی دارد و در واقع، کالبد و فضای شهر تجلی ارزش‌ها و فرهنگ جامعه است. با ورود مدرنیته در زمان پهلوی تغییرات گسترده‌ای در شهرهای ایران به وقوع پیوست که متأثر از تغییرات فرهنگی حاصل از تفکر غربی بود که مهم‌ترین آن کشف حجاب در دوران پهلوی اول بود. در اواسط همین دوران قوانینی در حوزه معماری مصوب شد که ساختمان‌های مسکونی مجاور خیابان‌ها با تبعیت از الگوهای برون‌گرا باید دوطبقه بوده و دارای پنجره به سمت معبر باشند؛ به این ترتیب، به مرور زمان معماری خانه‌های ایرانی که درون‌گرا و آرامش‌محور بود و حریم کافی برای خانواده فراهم می‌کرد برون‌گرا شد که نتایج آن تضعیف حیا و

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

ترویج عریان‌گرایی بود. هردوی این پدیده‌ها ریشه در سبک زندگی دارد و به صورت یک شبکه با هم در ارتباط هستند و بر هم اثرگذاری دارند. الگوهای شهرسازی معاصر که در شهرهای ایران پیاده‌سازی می‌شود برگرفته از مبانی فکری تمدن‌هایی دیگر است که کمترین سنخیتی با مشرب فکری اسلام ندارند. به دلیل بی‌توجهی به ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی و بی‌اعتقادی به کارایی دین و تقلید از مکاتب شهرسازی غربی مشاهده می‌شود که شهرهای ما، به‌ویژه کلان‌شهرها، با چه بحران‌هایی روبه‌رو هستند. مبنای نظام شهرسازی مدرن لذت و مصرف است. شهر مدرن شهر لذت‌های آنی است. شهر غفلت و شهر مرگ وجدان‌ها است.

در سبک زندگی غربی نگرش‌های سودانگاران و منفعت شخصی بر جامعه حکمفرماست و ارتباط افراد با یکدیگر براساس منفعتی است که کسب می‌کنند. با همین نوع نگاه افراد به یکدیگر، ضرورتی برای تشکیل خانواده وجود ندارد و افراد در حال مسابقه منفعت‌طلبی هستند و لذت، مصرف‌گرایی و شهوت اصالت می‌یابد. این ویژگی‌ها و مؤلفه‌های سبک زندگی غربی در پارادایم‌های شهرسازی نیز تأثیر خود را گذاشته و در نظام شهرسازی ایران نیز ورود پیدا کرده است. در چند دهه اخیر مبنای طرح‌های توسعه شهری در کشور براساس سود و منفعت گروه خاصی

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

بوده است و از نتایج آن ایجاد شکاف طبقاتی در مناطق مختلف شهری است که این اختلاف طبقاتی در بافت‌های شهری منجر به رشد پدیده وندالیسم در شهرها شده است. نظام شهرسازی ما تحت تأثیر نظام سرمایه‌داری است و با مطرح کردن عناوینی زیبا مانند سرزندگی و نشاط شهری سعی دارد شهروندان را با تجاری‌سازی فضاهای شهری و تبلیغات پرزرق و برق تحت تأثیر قرار داده، شهروندان نیز خود را با فضا تطبیق دهند. در شهرها شاهد تولید فضاهایی در امتداد خیابان‌ها به نام بازار با کریدورهای بصری شفاف هستیم. امروزه بسیاری از کاربری‌های مسکونی طبقه همکف را به کاربری تجاری اختصاص داده‌اند و عملاً کارکرد خیابان که بستری برای جابه‌جایی بود به فضاهایی تجاری تبدیل شده است که آرامش و آسایش را از دیگر ساکنین بافت دریغ می‌کند.

از دیگر الگوپردازی‌های ناقص از غرب این است که به بهانه کمبود زمین، توسعه عمودی بر توسعه افقی ترجیح داده شد و سرانه ابعاد کاربری مسکونی کاهش پیدا کرد. با این نوع تفکر دیگر خانه محلی برای آرامش نیست و به خوابگاه تبدیل می‌شود. افراد خانواده از یکدیگر فاصله می‌گیرند و برای فرار از این قفسی که ساخته شده است به فضای شهری پناه می‌آورند. از آنجا که فضاهای شهری، محیطی باز بوده

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

و حس گمشدگی به فرد می‌دهد، بستر مناسبی برای برقراری ارتباط با افراد مختلف با نگرش‌های متفاوت هستند و در بستر همین فضاهای گمشده قبح‌شکنی‌ها و اقداماتی صورت می‌گیرد که با ارزش‌های جامعه اسلامی-ایرانی همخوانی ندارد. یکی از عواملی که غرب سعی در تحریف آن دارد توجه به مرگ است. مرگ بن‌بست نظام تمدنی غرب است و چون هاضمه این نوع تفکر با مرگ هماهنگی ندارد، در طرح‌های توسعه شهری قبرستان‌ها در مکانی خارج از محدوده شهر ساخته می‌شود. در شهرسازی معاصر ما نیز گورستان‌ها در خارج از محدوده شهری مکان‌یابی می‌شود که با ارزش‌های جامعه اسلامی همخوانی ندارد. همان‌طور که بیان شد، شهرسازی یکی از مصادیق سبک زندگی است. مهم‌ترین اقدام در تغییر روش و متدهای شهرسازی معاصر ایران، که امروزه کمترین شباهتی با ارزش‌های اسلامی-ایرانی ندارد، الگوسازی برای نظام شهرسازی اسلامی است و به نظر می‌رسد نگرش سیستمی و شبکه‌ای به شهرسازی می‌تواند کمک شایانی در روند و اصلاح وضع موجود داشته باشد. در این مقاله به مراحل سیستم شهرسازی اسلامی براساس نگرش سیستمی برگرفته از منابع دین پرداخته می‌شود و نمونه‌ای کوچک از آیات

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

و روایاتی که با موضوع شهرسازی ارتباط مستقیم دارند در قالب مراحل سیستم به شرح زیر بررسی می‌شود.

۱. تعیین هدف در شهرسازی اسلامی

نقطه هدف

امنیت جسمی، فکری و روحی با تحقق عدالت کالبدی و فضایی شهری (فردی و اجتماعی) به‌عنوان هدف میانی برای رسیدن به هدف نهایی که احساس حضور خداست.

آیات و روایات زیادی وجود دارد که هدف از عملیاتی کردن دستورات دین را تحقق عدالت بیان فرموده‌اند که به‌صورت عام بر این مطلب دلالت می‌کنند.

«وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا

فَأَخَذْنَا هُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ * أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَ هُمْ نَائِمُونَ * أَوْ

أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَ هُمْ يُلْعَبُونَ»: «و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها، ایمان

می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، برکات آسمان و زمین را بر آن‌ها می‌گشودیم؛ ولی

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

(آن‌ها حق را) تکذیب کردند؛ ما هم آنان را به کيفر اعمالشان مجازات کردیم. آیا اهل این آبادی‌ها، از این ایمن‌اند که عذاب ما شبانه به سراغ آن‌ها بیاید در حالی که در خواب باشند؟! آیا اهل این آبادی‌ها، از این ایمن‌اند که عذاب ما هنگام روز به سراغشان بیاید در حالی که سرگرم بازی هستند؟» (اعراف: ۹۸-۹۶).

راهبرد شهرسازی اسلامی: طبق مفهوم این آیه اگر اهل هر شهر و سرزمینی به دستورات الهی در شهر عمل کنند و کالبد و فضای شهری را براساس ضوابط دین بنا کنند خداند نعمت‌های زمینی و آسمانی خود را بر همه آن‌ها می‌فرستد که بر اثر آن در جامعه عدالت اجتماعی برقرار می‌شود و در صورت عمل نکردن به ضوابط و ارزش‌های دین، خداوند امنیت و عدالت را از آن‌ها می‌گیرد. کاربری‌ها و فضای مناسب در تمام مناطق شهر باید براساس عدالت لکه‌گذاری شود، این‌طور نباشد محله‌ای به‌علت تمرکز افراد شاخص سیاسی و اقتصادی فضای بهتری از مناطق دیگر داشته باشد و از امکانات و خدمات بهتری بهره‌مند باشند.

۲. نقطه شروع در شهرسازی اسلامی

نقطه شروع: مکان‌یابی و تمرکز بر نقاط با ارزش معنوی که کانون پیشرفت شهر هستند.

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

«أَمَّا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ»: «مساجد خدا را تنها کسی آباد می‌کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده، نماز را برپا دارد و زکات را بپردازد و جز از خدا نترسد؛ امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند» (توبه: ۱۸).

راهبرد شهرسازی اسلامی: در این آیه بیان می‌فرماید که مسجدهای خدا را تنها کسی آباد و تعمیر می‌کند که به خدا و روز جزا ایمان داشته باشد و مراد از تعمیر صرفاً تعمیر ظاهری نیست بلکه رونق و سرزندگی کاربری مساجد مدنظر است که علاوه بر ضرورت اثبات وجود کاربری مسجد که مکانی برای تسلیم تام شدن بدون اثری از شیئی دیگر است، به دلالت التزام در شهرسازی اسلامی تمام فضاها و کالبدهای شهری باید به گونه‌ای طراحی و مکان‌یابی شوند که در جهت رونق و عمران مساجد و اماکن مذهبی شهر باشند و مکان‌یابی کاربری‌های مذهبی باید به گونه‌ای باشد که موجب رونق و سرزندگی مساجد شود. در مکان‌یابی شهر و اجزای کالبدی فضایی آن باید نقاط باارزش معنوی در مرکزیت و بهترین محل شهر مکان‌یابی شود.

شهرسازان مسلمان به جای مکان‌یابی نقاط خوب شهر برای مکان‌های تجاری و اقتصادی، مطلوب است مکان‌یابی این مناطق را به کاربری‌های مذهبی اختصاص

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

دهند تا این کاربری‌ها بر شهر تأثیر بگذارند و دیگر کاربری‌ها تحت تأثیر مراکز مذهبی قرار بگیرند. البته در شهر اسلامی مطلوب است به همه کاربری‌ها توجه شود ولی کاربری مذهبی در اولویت مکان‌یابی شهر یا محله قرار بگیرد.

۳. نقطه مرکزی در شهرسازی اسلامی

نقطه مرکزی: آرامش خدامحور که با ایجاد تعادل درونی و تعادل شهروندان با محیط شهری باعث تمرکز قوای آنها برای احساس بیشتر حضور خدا در شهر می‌شود. نقطه مرکزی:

«وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ»: «خداوند (برای آنان که کفران نعمت می‌کنند) مثلی زده است: منطقه آبادی که امن و آرام و مطمئن بود و همواره روزی‌اش از هر جای می‌رسید، اما به نعمت‌های خدا ناسپاسی کردند و خداوند به خاطر اعمالی که انجام می‌دادند، لباس گرسنگی و ترس را بر اندامشان پوشانید» (نحل: ۱۱۲).

علامه طباطبایی می‌فرماید: خدای تعالی قریه‌ای را شرح می‌دهد که ... سه صفت این قریه را ذکر می‌کند که متعاقب هم‌اند، چیزی که هست وسطی آنها که مسئله

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

اطمینان باشد به منزله رابطه میان دو صفت دیگر است ...، از کمال اطمینان، صفت سوم پدید می آید و این است که رزق آن قریه فراوان و ارزان می شود، چون از همه قراء و شهرستان های اطراف آذوقه به آنجا حمل می شود، دیگر مردمش مجبور نمی شوند زحمت سفر و غربت را تحمل کرده، برای طلب رزق و جلب آن به سوی قریه خود بیابان ها و دریاها را زیر پا بگذارند و مشقت های طاقت فرسایی تحمل کنند. پس اتصاف قریه به این سه صفت که عبارت است از: امن، اطمینان و سرازیر شدن رزق بدانجا از هر طرف، تمامی نعمت های مادی و صوری را برای اهل آن جمع کرده است و به زودی خدای سبحان نعمت های معنوی را در آیه بعدی که می فرماید: «وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ»، بر آن نعمت ها اضافه می فرماید؛ پس این قریه ای است که نعمت های مادی و معنوی آن تام و کامل بوده است.

راهبرد شهرسازی اسلامی: طبق این فرمایش نقطه مرکزی تحقق شهر مطلوب اسلامی ایجاد کالبد و فضایی در شهر است که بتواند آرامش خدامحور را در شهر جریان دهد که نتیجه اش رسیدن به سعادت مادی و معنوی شهروندان در کنار هم است. امروزه شهرهای ایران به علت تقلید از الگوهای غربی به بحران هویت دچار شده اند؛ این بحران هویت، حس تعلق و آرامش شهروندان را تحت تأثیر قرار داده

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

است. شهرسازی اسلامی به دنبال ایجاد کالبد و فضایی است که شهروندان در آن شهر احساس آرامش داشته باشند. شهر اسلامی باید خودکفا باشد و یک شهر مصرف گرا با اقتصاد وابسته نباشد که در هنگام مشکلات و بحران‌ها ساکنین آن دچار اضطراب شده و شهر را ترک کنند.

۴. برنامه حرکت در شهرسازی اسلامی

برنامه حرکت در واقع موتور محرک سیستم است و شامل راهبردها، راهکار و اقدامات اجرایی مانند نفی بلندمرتبه‌سازی، رونق‌دهی به کاربری‌های مذهبی، توجه به فضای سبز و کاشت درختان مفید در شهر، توجه به عدالت فضایی و خدماتی در مناطق شهری است.

۵. مقصد در شهرسازی اسلامی

نقطه مقصد: آخرین مرحله سیستم نیز نقطه مقصد است. نقطه مقصد شهرسازی اسلامی بهره‌وری مطلوب از نعمت‌های مادی و معنوی در شهر است.

«وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ»: «خداوند (برای آنان که کفران

مهندس علی حجازیان

پژوهشگر شهرسازی اسلامی

hejazialihejazi@gmail.com

تأثیرات شهرسازی مدرن بر سبک زندگی جامعه

نعمت می‌کنند) مثلی زده است: منطقه آبادی که امن و آرام و مطمئن بود و همواره روزی‌اش از هر جای می‌رسید؛ اما به نعمت‌های خدا ناسپاسی کردند و خداوند به خاطر اعمالی که انجام می‌دادند، لباس گرسنگی و ترس را بر اندامشان پوشانید» (نحل: ۱۱۲).

راهبرد شهرسازی اسلامی: بهره‌وری مطلوب از نعمت‌های مادی و معنوی در شهر نقطه مقصد شهرسازی اسلامی است.

شهرسازی اسلامی جهت تحقق این وعده باید کالبد و فضا را در شهر به گونه‌ای تنظیم کند تا شهروندان از نعمت‌های الهی (مادی و معنوی) کمال استفاده را بکنند.